

RUSYA VE ARAP ORTA DOĞUSU

Fırat PURTAŞ*

Özet

"Arap Orta Doğusu" uluslararası ilişkiler ve Orta Doğu çalışmalarında fazla karşılaşılmayan bir kavramdır. Ancak Rus dış politika uzmanları Orta Doğu'yu genellikle üç alt bölgeye ayırarak incelerler. Rusya'nın Orta Doğu politikasındaki öncelik sıralamasına göre; İlk olarak nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan eski Sovyet cumhuriyetleri Orta Doğu'ya dahil edilir. İkinci olarak Türkiye, İran ve Afganistan'ın içinde bulunduğu Arap olmayan Orta Doğu ayrımı yapılır. Son olarak da Arap Orta Doğu'su ayrı bir başlık altında incelenir. Rusya'nın Arap Orta Doğusu'ndaki geçmişi oldukça eskilere gider. Ancak bölgede Rus etkisinin en yüksek seviyede olduğu dönem Soğuk Savaş dönemidir. Bu makalede Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Arap Orta Doğusu'ndaki politikaları incelenerek, Soğuk Savaş döneminde kıyasla Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin ne düzeyde olduğuna yanıt aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Arap Orta Doğusu, Filistin Sorunu, Silah Satışları, Süper Güç Rekabeti

RUSSIA AND ARABIAN PART OF THE MIDDLE EAST

Abstract

From the Russian perspective Middle East consists of three part. According to its priority for Russian foreign policy, Muslim populated former Soviet republics considered first part of Middle East. Second is non-Arabian Middle East which includes Turkey, Iran and Afghanistan. As third come Arabian Middle East. Russia has historical roots in this region. Russian influences in Arabian Middle East reached the highest level during the Cold War period. This article examines the Russian policies on Arabian Middle East after the cold war period and tries to clear how Russia effective in Arabian Middle East compared to Cold War period.

Key Words: Russia, Arabian Middle East, Palestine Problem, Arm Sales, Super-PowerRivalry

---

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giriş

Türkiye'den bakıldığında Orta Doğu genellikle Arap ulusu ile özdeşleştirilen bir coğrafyadır. Ancak değişik bakış açıları ve farklı kriterlerden yola çıkılarak Orta Doğu için bir çok tanımlamalar yapılabilmekte ve sınırlar çizilmektedir. Orta Doğu'yu sadece Arap yarım adasından ibaret gören yaklaşımlar bulunduğu gibi, İslamiyet paydası dolayısıyla Orta Asya cumhuriyetleri, hatta Avustralya Kıtası'nın hemen üzerinde bulunan Endonezya dahi Orta Doğu'ya dahil edilebilmektedir.¹ Öte yandan Arap Orta Doğu'su ise, sadece Arap yarım adası değildir. Mısır, Libya, Cezayir, Fas, Sudan gibi büyük Arap devletlerinin bulunduğu Kuzey Afrika da Arap Orta Doğusu içerisinde yer alır. Arap dünyası olarak da adlandırılan bu topraklarda yaklaşık 320 milyon insan yaşamaktadır.²

Rusya'nın genel Orta Doğu politikası içerisinde Arap Orta Doğusu ile ilişkileri ayrı bir başlık altında incelenmektedir. Zira Orta Doğu'nun geneli değerlendirildiğinde Rus dış politikası içerisinde Türkiye ve İran ile ilişkiler ile Arap Orta Doğusu ile ilişkiler birbirinden farklı yere ve öneme sahiptir. Öte yandan Rusya'nın "yakın çevresi" içerisinde bulunan Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri de Orta Doğu'ya dahil edilmektedir. Böylece Rusya açısından Orta Doğu üç alt bölgeye ayrılmış bulunmaktadır. Bu bölgeleri Rusya açısından öncelik sırasına göre sıraladığımızda; Kafkasya ve Orta Asya, Orta Doğu içerisinde ilk öncelikli alan olarak değerlendirilen birinci bölgeyi, Türkiye, İran ve Afganistan'ın dahil olduğu Arap olmayan Orta Doğu ikinci önceliğe sahip ikinci bölgeyi, Arap Orta Doğusu ise üçüncü bölgeyi oluşturmaktadır.

Rusya, tarih boyunca Arap Orta Doğusu'nda söz sahibi olan önemli oyuncularından biri olmuştur. Rusların Arap Orta Doğusu'nda nüfuz kurma-

---

¹ Farklı Orta Doğu tanımlamaları ve Orta Doğu'nun sınırları konusunda bkz. Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası*, Ankara, 1972, s.2., Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Akçağ, Ankara, 2004, s.13-16.

² Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye Mart 1945 tarihinde Arap Devletleri Ligi'ni kurmuşlardır. Daha sonra Kuzey Afrika'daki Arap devletleri de 1950'li yıllardan itibaren bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bu örgüte üye olmuşlardır. Filistin'i temsilen FKÖ, 1974 yılında örgüte dahil edilmiştir. Günümüzde Arap Ligi'nin 22 üyesi bulunmaktadır. Üyeler arasında Hint Okyanusu'nda küçük adalardan oluşan 800 bin nüfuslu Comoros da bulunmaktadır. 2003 yılında Eritre ve 2007 yılında ise Hindistan, Arap Devletleri Ligi Örgütü'ne gözlemci statüsünde üye olmuşlardır. Arap dünyasının nüfusuna ilişkin rakama bu örgütün internet sayfasından ulaşılmıştır. Bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_League#_ref-6

sında ve daha sonra bu etkinliğinin azalmasında Filistin sorunu büyük rol oynamıştır. 1956 Süveyş krizi sırasında Mısır'a arka çıkarak Orta Doğu'ya giriş yapan Sovyet Rusya, daha sonra Arap-İsrail savaşlarında ve Filistin sorunun çözümünde açıkça Arapları destekleyerek bölgede nüfuzunu artırmıştır. Filistin sorunun barışçı çözümüne yönelik ABD'nin patronajlığında 1979'da Camp David ile başlayan görüşmeler süreci ise, Sovyetlerin Arap Orta Doğusu'ndaki ağırlığının giderek azalmasına yol açmıştır. Sovyetlerin aynı yıl Afganistan'ı işgale başlaması da Orta Doğu'daki ağırlığını bir başka kanattan sürdürmeye yönelik olmuştur.

Gorbaçov dönemi ve 1990'lı yılların ilk yarısı, Rusya'nın Orta Doğu'daki varlığının sıfırlandığı bir dönemdir. Bu durumun 2000'li yılların ortalarına kadar devam ettiği söylenebilir. Her ne kadar 1996 yılında Primakov'un dışişleri bakanı olması ile Orta Doğu, Rus dış politikasında yeniden yer edinmeye başladıysa da, Rusya'nın Arap Orta Doğusu'na dönüşü, 2003 yılı başlarından itibaren ABD'nin Irak'ı işgali sürecinde Putin'in savaşı önlemeye yönelik çabaları çerçevesinde söz konusu olmuştur. Her ne kadar Putin'in çabaları ABD'nin Irak'ı işgaline engel olamadıysa da Rusya'nın Arap devletleri nezdinde imajını büyük ölçüde güçlendirmiştir. Bu süreçte Suudi Arabistan ile başlayan temaslar, İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci üyelik gibi gelişmeler İslam faktörünü etkin bir araç olarak Rus dış politikasına sokmuştur. ABD'nin kaçınılmaz gördüğü "medeniyetler çatışması"na karşı geliştirdiği Orta Doğu'nun dönüşüm projelerine karşılık Rusya, "medeniyetler ittifakı"nı savunarak ABD'nin "demokrasi ihracı" çabalarına itiraz etmiş ve mevcut rejimleri desteklemiştir. 2006 yılı başında Filistin'de yapılan ilk demokratik seçimlerde Batı'nın terör örgütü olarak gördüğü ve muhatap kabul etmediği HAMAS'ın galip gelmesi, Rusya'nın Filistin sorunu ve Arap Orta Doğusu'ndaki etkinliğini daha da artırmıştır. Filistin yönetimi ve HAMAS lideri ile temaslar, Suriye'ye silah satışı, Putin'in Suudi Arabistan ziyareti gibi gelişmeler Rusya'nın Arap Orta Doğusu'nda Soğuk Savaş dönemindeki konumunu kazanmaya başlaması olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın girişinde belirtilmesi gereken bir diğer husus ta Rusya'nın Arap Orta Doğusu'na yönelik politikası içerisinde İsrail'in değişen konumudur. Sovyetler Birliği 1967 yılından 1987 yılına kadar yirmi yıl süre ile İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya ile İsrail arasında dostane ilişkiler kurulmuştur. Nisan 2005'deki Orta Doğu turnesi sırasında Putin, İsrail'i de ziyaret ederek bu ülkeyi ziyaret eden ilk Rus devlet başkanı olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ABD ve Batı dünyasının İsrail'i desteklemesine karşılık Filistin sorununa

ilişkin açıkça Filistinlilerin yanında yer alan Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde dengeli bir tutum benimseyerek, İsrail'in taleplerini göz önünde bulundurmada zorunda kalmıştır.

Bu çalışmada Putin dönemi ağırlıklı olmak üzere genel olarak Rusya'nın Arap Orta Doğu'su ile ilişkileri ele alınacaktır. Her ne kadar Arap ülkeleri arasında da sorunun çözümüne ilişkin ayrılıklar söz konusu olsa da, Filistin sorunu tüm Arapların sorunu olarak görüldüğü için, her hangi bir devletin Arap dünyası ile ilişkilerinde bu soruna yaklaşımı büyük önem taşır. Bu çerçevede Rusya'nın Filistin sorununa yaklaşımı, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde karşılaştırılmalı olarak incelenmeye çalışacaktır. Orta Doğu, Soğuk Savaş döneminde bloklar arasında ciddi krizlerin meydana geldiği bir bölge olmuştur. Bloklar, Arap-İsrail savaşları sırasında sürekli karşı karşıya gelmiş, 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı sırasında ABD, Sovyet müdahalesini engellemek için sınırlı nükleer alarm pozisyonu dahi almıştır. 2003 Irak Krizi sonrası Rusya ile ABD arasında yeniden Soğuk Savaş rüzgârlarının esmeye başladığı dönemde Filistin sorununun ve diğer Orta Doğu gelişmelerinin aynı boyutta bir kutuplaşmaya yol açıp açmayacağı, Arap Orta Doğu'sundaki Rus nüfuzunun boyutları gibi sorulara bu makale çerçevesinde yanıt aranacaktır.

Arap Orta Doğu'sundaki Rus Geçmişi

Haçlı seferlerinden sonra Avrupa devletlerinin Orta Doğu'ya ilgisi Doğu Akdeniz'de (Levant) ticaret çerçevesinde olmuştur. XVI. yüzyılda önce Fransa ve ardından İngiltere Osmanlı Devleti ile kapitülasyon anlaşmaları yaparak Levant ticaretinde söz sahibi olmuşlardır. Rusya da özellikle XVIII. yüzyılda Karadeniz'de önemli bir güç haline geldikten sonra gözünü Akdeniz'e dikmiştir. Osmanlı Devleti ile giriştiği büyük mücadeleler sonucunda Rusya; İngiltere ve Fransa'nın sahip olduğu ticari imtiyazları 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile elde etmiştir.³ Bu nedenle Rusya'nın Arap Orta Doğu'sundaki varlığını XVIII. yüzyıldan itibaren başlatmak mümkündür.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yer alan Arap Orta Doğu'su, XIX. yüzyıl Avrupa diplomasisine yön veren "Doğu Sorunu" çerçevesinde bu yüzyıl boyunca Rusya dahil tüm büyük güçlerin ilgi odağında bulunmuştur. Kendisini Osmanlı İmparatorlu-

---

³ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s.30. Bu anlaşma ile aynı zamanda Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ortodoks tebaanın hamiliğini kazandığı üzerinde durulur.

ğu'nda yaşayan Ortodoks tebaanın hamisi olarak gören Rusya, bu sıfatla Orta Doğu'daki nüfuz mücadelesi içerisinde yer almıştır. Öyle ki, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1853 tarihinde başlayan Kırım Savaşı'nın kıvılcımını Kudüs'teki Hz. İsa'nın doğduğu yer olan Beyt-ül Lahim Kilisesi'ndeki kutsal yıldızın çalınması çakmıştır.⁴

XIX. yüzyıl boyunca büyük güçlere Avrupa'nın "Hasta adamı"nın mirasının o ölmeden önce paylaşılması için baskıda bulunan Rusya, Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan Orta Doğu'nun paylaşım planları içerisinde de yer almıştır. Çanakkale Savaşı'nda Türkler galip gelmeseydi muhtemelen Rusya'da Bolşevik İhtilali gerçekleşmeyecekti ve Rusya müttefiklerinin yanında savaşa devam edecekti. Bu durumda savaşın galiplerinden biri olarak Rusya da Orta Doğu'daki mandater devletlerden biri olabilirdi. Lenin'in yaptığı ilk işlerden biri Brest Litovsk Anlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmek, Çarlığın onay verdiği Sykes-Picot Andlaşması'nı ifşa ederek Orta Doğu'daki emperyalist paylaşım planlarından vazgeçmek olmuştur.⁵

İngiliz ve Fransız mandası altında Arapların Sovyet Rusya ile teması İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar mümkün olmamıştır. Bunun tek istisnası Yemen'dir. Manda idaresi altına girmeyen ve İngilizlere karşı savaş vererek bağımsız olan Kuzey Yemen 1928 yılında Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişki kuran ilk Arap devleti olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan koşullar Arap-Rus ilişkilerinde yeni bir başlangıç için uygun ortam sağlamıştır. SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak Suriye ve Lübnan'ın tam bağımsızlığı konusundaki 1946 yılında alınan BM kararını desteklemesi, İsrail devleti kurulmadan önce Filistin'in statüsü konusunda BM'de yapılan görüşmelerde Arapları memnun edecek kararları savunması, Arapların Sovyetlere olan bakışının değişmesinde etkili olmuştur. Arap-Rus dostluğunun perçinlenmesi ise, Rusların bölge sorunlarına müdahil olmaya başlaması, Arapların Rusları denge unsuru olarak görmesi üzerine gerçekleşmiştir.⁶

1956'daki Süveyş Bunalımı, Rusya'nın Arap Orta Doğusu'na tam olarak yerleşmesini sağlamıştır. İsrail'den 1948 yenilgisinin intikamını almak isteyen Nasır'ın Batı'nın silah ambargosu nedeniyle Çekoslovakya üzerinden Sovyetlerden silah satın alması, bunun üzerine Dünya Bankası'nın Aswan

⁴ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara, s.135.

⁵ Sykes-Picot anlaşmasının metni ve paylaşım haritası için bkz.

<http://www.mideastweb.org/mesykespicot.htm>

⁶ Naim al Ashhab, "A Necessary Counterbalance", *Bitterlemons-International: Middle East Roundtable*, Edition 22, Volume 3, June 16, 2005.

<http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=88>

Barajı'nın inşasına ilişkin Mısır'a vaad ettiği krediyi iptal etmesi, buna karşılık Nasır'ın Süveyş'i millileştirme kararı, ardından İngiltere ve Fransa'nın İsrail'i de kışkırtarak Mısır'ı işgale başlaması, Sovyetlerin müdahalesi ile işgalin durdurulması şeklinde meydana gelen gelişmeler sonucunda Rusya, Arap Orta Doğu'suna yerleşmiştir. Bundan sonra Sovyetler, Aswan Barajı'nın yapımının finansmanını üstlenerek ve eğitim-kültür ilişkileri de başlatarak Arap dünyası ile ilişkileri en üst düzeye ulaştıracaktır.⁷

1956 yılında İngiltere ve Fransa'nın İsrail ile birlikte Mısır'a karşı askeri müdahalesinin başarısızlıkla sonuçlanmasında, Sovyetlerin meselede taraf olup Nasır'ı desteklemesi Sovyetlerin Arapların gözündeki prestijini artırmıştır. Sovyetlerin Orta Doğu'da giderek güçlenen konumu karşısında, ABD Başkanı Eisenhower bir doktrin yayınlamak Orta Doğu'da kendi müttefiklerine karşı bir komünist tehdit olduğunda, askeri ile birlikte yardıma geleceğini açıklamıştır. Eisenhower doktrinin ardından Orta Doğu'da Amerikan-Sovyet rekabeti iyice netlik kazanmıştır. Süveyş Krizi, İngiltere ve Fransa'nın büyük devlet statüsünü ortadan kaldırmıştır. Arap Orta Doğu'sundaki tarihi rollerinden uzaklaşan İngiltere ve Fransa, bu bölgedeki güç dengesinin sorumluluğunu ABD'nin omuzlarına yüklemişlerdir. Eisenhower doktrini de bunun yansıması olmuştur.⁸

1967 "Altı Gün savaşı" ve 1973 "Yom Kippur Savaşı" bu iki süper gücün Arap Orta Doğu'sundaki mücadelelerine daha da açıklık kazandırmıştır. Ekim 1962'deki Küba krizinden sonra ABD, 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında nükleer silahları kullanıma hazır hale getirmiştir.⁹ Öte yandan aralarındaki güvensizliğin bu boyutta olmasına rağmen ABD ve SSCB, Arap-İsrail savaşının durdurulması konusunda birlikte hareket ederek BM Güvenlik Konseyi kararı çıkarmışlardır. SSCB ve ABD'nin Orta Doğu'da farklı çıkar algılamaları nedeniyle reaksiyonel hareket etmekle birlikte, krizlerin lokalize edilerek global boyuta ulaşmaması konusunda ortak bir anlayışa sahip oldukları da söylenebilir.¹⁰

---

⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994, s.116-170.

⁸ Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 490, 514, 515.

⁹ Alexei Vassiliev, "The Soviet Approach to a Settlement in the Middle East", *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)*, Vol. 16, No. 1., 1989, s.19. <http://www.jstor.org/view/03056139/ap010006/01a00020/0>

¹⁰ Georgy M. Korniyenko, "Soviet Policy in the Middle East", Dale F. Eickelman (Ed.), *Russia's Muslim Frontiers*, Indiana University Press, 1993, s.46.

1970 yılında Nasır'ın ölümü ve Mısır'da yönetime gelen Enver Sedat'ın ABD ile ilişkileri normalleştirilmesi, Sovyetlerin Orta Doğu'daki nüfuzuna büyük darbe vurmuştur. Gelişen Mısır-ABD diyalogu sonunda, 1979 yılında Mısır ve İsrail arasında Camp David Anlaşması imzalanmıştır. Bunun ardından ABD'nin arabuluculuğu ile Şubat 1985'te Arafat ve Ürdün Kralı Hüseyin'in Amman Anlaşmasını imzalamaları bölgedeki Sovyet etkinliğine ikinci büyük darbe olmuştur.¹¹ 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Krizi sırasında ise SSCB, Orta Doğu'da inisiyatifini tamamıyla ABD'ye ve AB'ye bırakmış, Batı dünyası ile tam bir uyum sergileyerek başına buyruk girişimlerden kaçınmıştır.¹² Ruslar Arap Orta Doğu'sundaki bu tutumlarını 1990'lı yılların sonlarına kadar sürdürmüşlerdir. 1996 yılında Dışişleri Bakanı olarak göreve gelen Primakov döneminde Rusya'nın, Irak'a uygulanan ambargolar konusunda inisiyatif alan bir tutum sergilediği söylenebilir. Ancak Rusya'nın Orta Doğu'ya eski konumu ile geri dönüşü, Mart 2004'de başlayan Putin'in ikinci başkanlık dönemi ile birlikte olmuştur.¹³

Rusya'nın Orta Doğu'ya Giriş Aracı Ve Amacı: Silah Satışları

1948'de İsrail devletinin kuruluşunun ardından Orta Doğu'da 1955-1960 yılları arasında meydana gelen büyük krizlerde Sovyetler Birliği her zaman baş aktör olmuştur. Sovyetler her ne kadar krizi doğuran ya da başlatan taraf olmasa da gelişiminde belirleyici olmuştur. Sovyetlerin Orta Doğu'ya girişinde ve yerleşmesinde başta Mısır olmak üzere bölge ülkelerine silah satışları önemli rol oynamıştır. 1955 Sonbaharında Sovyet gemileri Mısır'ın Akdeniz'deki İskenderiye Limanı'na ilk parti silahı indirmiştir. Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği Arap Orta Doğusu'na her yıl ortalama 7-10 milyar dolar düzeyinde silah satmıştır.¹⁴

İsrail'in kurulması üzerine başlayan Birinci Arap-İsrail savaşında alınan yenilgiden sonra Mısır'da iç karışıklıklar baş göstermiş, 1952 yılında askeri bir darbe ile Kral Faruk devrilerek cunta yönetimi kurulmuştur. "Hür

---

¹¹ Naim al Ashhab, "A Necessary Counterbalance", *Bitterlemons-International: Middle East Roundtable*, Edition 22, Volume 3, June 16, 2005.

¹² Georgy M. Korniyenko, "Soviet Policy in the Middle East", Dale F. Eickelman (Ed.), *Russia's Muslim Frontiers*, Indiana University Press, 1993, s.45.

¹³ Vitaly Naumkin, "A New Momentum", *Bitterlemons International*, Edition 12 Volume 5 - March 22, 2007,

<http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173#706>

¹⁴ A.R. Lyukmanov, "Rinki Vorujeniy Arabskih Stran i Pozitsiya Rossii", *Blijniy Vostok i Sovremennost*, Vıpusk 24, İİİiBV, Moskova, 2004, s.350.

Subaylar Komitesi"nin gerçekleştirdiği bu darbenin ardından 1953'de ülkede cumhuriyet ilan edilmiştir. Cunta içerisinde güç mücadelesinden Yarbay Abdül Nasır galip çıkmış ve 1954'den itibaren Mısır'da Nasır dönemi başlamıştır. İsrail'e karşı alınan yenilginin intikamını alma vaadiyle iktidar olan Nasır, devlet başkanı olduktan sonra silahlanma arayışı içerisine girmiştir. Birinci Arap-İsrail Savaşı'nın ardından ABD, İngiltere ve Fransa'nın Mayıs 1950'de imzaladıkları bir deklarasyonla Orta Doğu'ya silah ambargosu uygulamaya başlamaları Nasır'ın Batı'dan silah almasını engellemiştir. Sovyetler bu fırsattan yararlanarak Nasır'la temasa geçmişler ve Mayıs 1955'de Mısır'a silah satmayı teklif etmişlerdir. Bunun ardından Nasır, 1955 yılı sonlarında Çekoslovakya'dan silah satın almaya başlamıştır. Böylece Çekoslovakya üzerinden Mısır'a silah satışı ile Moskova, Orta Doğu'ya adımını atmıştır.¹⁵ Bundan sonra Rusya, Doğu Avrupa'da yaptığı gibi Orta Doğu'da da kendine yakın rejimler oluşturma çabasına girişmiştir. Nasır bu noktada da Moskova'nın kullandığı bir araç olmuştur. Her ne kadar kendi "şeytan"lar listesinde İngiltere, Fransa ve İsrail ile birlikte Sovyetler Birliği de saymakla birlikte, Nasır Makyavelist bir yaklaşımla bu devletle işbirliği yapmıştır.¹⁶ Sovyetler ise Nasır'ın da yardımı ile tüm Arap dünyasında sosyalist-cumhuriyetçi rejimler kurmaya çalışmıştır. Mısır'ın ardından Suriye, Irak ve Kuzey Yemen'de de Sovyet etkinliği artmış ve bu ülkeler giderek Sovyetlerin Orta Doğu'daki üsleri haline dönüşmüştür.¹⁷ Güvenliğini tamamıyla Sovyetlerin eline bırakan bu devletler Rus silahları için önemli bir pazar niteliği kazanmıştır. Arap Orta Doğusu 1980'lere kadar Sovyet silah ihracatı içerisinde %35-40'luk bir yere sahip olmuştur.¹⁸

İki kutuplu dünya düzeni içerisinde Arap ülkelerinden Sovyetler Birliği'ne yakın olanlar, sadakatleri ve bağlılıkları karşılığında bu silahları elde ediyorlardı. 1980-1990 yılları arası SSCB, başta Irak, Suriye, Yemen, Sudan ve Libya olmak üzere Arap Orta Doğu'suna 33 milyar dolarlık silah satmıştı, ancak bunun karşılığında kasasına aynı miktarda para girmedi. Bu sorun Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Arap Orta Doğu'sundaki pazar payının azalmasıyla en önemli engel olmuştur. Serbest piyasa ekonomisini benimsedikten sonra Rusya eskiden olduğu gibi nüfuz kurma ama-

---

¹⁵ Armaoğlu, Filistin Sorunu, s.498.

¹⁶ Willard Range, "An Interpretation of Nasserism" *The Western Political Quarterly*, Vol. 12, No. 4. December 1959, s. 1006-1007.

¹⁷ Nasır ABD kadar SSCB'yi de şeytan olarak görüyordu. Arap rönesansı ve birliğini savunan Nasır büyük güçlerle ilişkilerinde Makyavelist bir bakış açısında sahipti.

¹⁸ A.R. Lyukmanov, "Rinki Vorujeniy Arabskih Stran i Pozitsiya Rossii", *Blijniy Vostok i Sovremennost*, Vıpusk 24, İİİiBV, Moskova, 2004, s.350.

cıyla müttefiklerine karşılıksız silah vermeyi bıraktı. Öte yandan Irak'a uygulanan ambargo; bölgedeki en önemli silah alıcılarından biri olan Suriye ile yaşanan alacak sorunu; Suudi Arabistan ve Mısır başta olmak üzere Arap Orta Doğusu'nda ABD yanlısı iktidarlar, Rusya'nın bölgedeki pazar payını olumsuz etkilemiştir. 1992–2003 yılları arasında Rusya'nın Arap devletlerine toplam silah satışı sadece 4.5-5 milyar dolar düzeyinde kalmıştır.¹⁹

2004 yılında başlayan Putin'in ikinci başkanlık döneminde Rusya'nın Arap Orta Doğusu'ndaki etkinliğinin yeniden arttığı gözlenmektedir.²⁰ Buna paralel olarak Rusya ile bölge devletleri arasındaki silah alış verişinde de bir canlanma söz konusudur. ABD'nin Orta Doğu'daki politikalarından rahatsız olan Arap ülkeleri, dengeleyici unsur, bir alternatif olarak görerek Rusya'nın bölgede artan etkinliğini memnuniyetle karşılamışlardır. Bu süreçte 11 Eylül saldırıları sonrası ABD - Suudi Arabistan ilişkilerinde yaşanan soğukluk, Suriye ile 11 milyar dolarlık alacak sorununun çözüme bağlanması, Filistin'de HAMAS'ın iktidara gelmesi Rusya'nın Arap Orta Doğusu'ndaki konumunu güçlendiren unsurlar olmuştur.

Filistin sorunu, Orta Doğu devletlerinin kendi aralarındaki düşmanlıklar ve sınır sorunları, Hizbullah ve Müslüman Kardeşler gibi terör örgütlerden kaynaklanan güvenlik tehdidi gibi nedenler Arap ülkelerini silahlanmaya itmektedir. Örneğin İsrail ile ortak sınıra sahip dört Arap ülkesi - Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan- Filistin sorunundan doğrudan etkilenmektedir. Her ne kadar Mısır ve Ürdün, İsrail ile barış anlaşması yapsalar da bu ülke ile ilişkilerindeki gerginlik devam etmektedir. 2006 yazındaki Lübnan Savaşı sırasında görüldüğü gibi Suriye ve Lübnan her an İsrail ile savaşa hazır olmak durumundadırlar.²¹ Bu nedenle Orta Doğu tüm silah üreticileri gibi Rusya için de cazip bir pazardır. Bölge ülkelerinin İsrail ve ABD ile olan

---

¹⁹ A.R. Lyukmanov, "Rınki Vorujeniy Arabskih Stran i Pozitsiya Rossii", *Blijniy Vostok i Sovremennost*, Vıpusk 24, İİiBV, Moskova, 2004, s.351.

²⁰ V. Naumkin, Putin'in ilk başkanlık döneminde (2000-2004) Arap Orta Doğusu Rus dış politikasının öncelikleri arasında yer almadığını, Putin'in Orta Doğu'da bir ihtirası olmadığını, bunun için mali gücünün de bulunmadığını ileri sürmektedir. V. Naumkin, "Russia's Evolving Middle East Policy," *Edition 12 Volume 5 - March 22, 2007*. <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173>

²¹ İsrail 2005 yılında GSMH'nın %10'una yakını silah alımları için ayırmış, 12.5 milyar dolarlık silah satın almıştır. İsrail'in komşusu olan dört Arap ülkesinin silah harcamalarının toplamı da 10 milyar dolar civarındadır. Bu veriler düzenli olarak "Silahsızlanma, Silahlanma ve Güvenik" başlıklı bir yıllık yayınlayan saygın bir kuruluş olan Stokholm Uluslar arası Barış Araştırma Enstitüsü'nün (SIPRI) sayfasından temin edilmiştir. Bkz. http://first.sipri.org/non_first/milex.php (12.06.2007)

sorunları Rusya'yı bu pazarda avantajlı kılan en önemli faktördür. Soğuk Savaş döneminden kalma ortaklıklar ise Rusya'nın Arap Orta Doğu'sundaki önemli avantajlarından bir diğeridir.

Öte yandan günümüzde Ortadoğu silah pazarında ABD'nin tartışmasız üstünlüğü söz konusudur. Bahreyn, Katar, Kuveyt, Umman gibi Arap emirliklerinin tüm askeri ihtiyaçlarını karşılayan ABD, bu müşterilerine tam güvenlik garantisi sunmaktadır. Mısır ve Ürdün de silah alımında ABD'ye bağımlı devletlerdir. Bu iki devletin İsrail ile barış yapmasını sağlayan ABD, 1979 yılından beri her iki devlete düzenli olarak silah yardımı yapmaktadır. 1998-2005 yılları arasında ABD Kahire'ye her yıl ortalama 1.3 milyar dolar olmak silah yardımı yapmıştır.²² 1979'a kadar Sovyetler Mısır üzerinden Arap Orta Doğu'sunda nüfuz kurarken, Mart 1979'daki Camp David Anlaşması'ndan sonra bu defa ABD, Mısır üzerinden Arap Orta Doğu'sunda siyasi üstünlük sağlamıştır. Arap Orta Doğu'sunun önemli ülkelerinden Suudi Arabistan'ın ABD ile olan askeri ilişkileri ise ayrı bir kategoridedir. 11 Eylül 2001'deki terör saldırılarına kadar ABD-Suudi Arabistan askeri ilişkileri çok sıkı bir şekilde seyrederken ve Suudi Arabistan ABD'den yılda ortalama 5 milyar dolarlık silah satın alırken, 11 Eylül sonrası bu tablo değişmeye başlamıştır. 2003 yılından itibaren Suudi Arabistan, Çin ve Rusya ile silah alımına ilişkin temasa geçmiştir. Öte yandan Temmuz 2006 tarihinde Suudi Arabistan'a 9 milyar dolarlık silah satışını onaylamıştır.²³

Rusya'nın Orta Doğu silah pazarındaki konumunu ABD'nin belirlediği söylenebilir. Uzun yıllar Rusya'nın Arap Orta Doğu'sundaki en büyük silah alıcıları olan Irak, Suriye, Libya ve Sudan ABD'nin ambargo uyguladığı devletlerdi. Irak, 2003 yılında Saddam Hüseyin'in devrilmesinden, Libya ise 27 yıl süren ambargonun ardından 2006 yılında ABD ile diplomatik ilişkileri yeniden kurduktan sonra Rusya'nın pazarı olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla ABD'nin Arap devletleri ile ilişkileri ne kadar bozulursa, Rusya'nın o kadar çıkarına olmaktadır.

---

²² Clyde R. Mark, *Egypt-United States Relations*, CRS Issue Brief for Congress, April 13, 2005, s.10-12. <http://fpc.state.gov/documents/organization/45461.pdf> (12.06.2007)

²³ Alfred B. Prados and Christopher M. Blanchard, *Saudi Arabia: Current Issues and U.S. Relations*, CRS Report for Congress, August 2, 2006, s.15. <http://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33533.pdf>

Rus Dış Politikasında İslam Faktörü Ve Rusya'nın İslam Konfransı Örgütü'ne Üyeliği

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Arap Orta Doğusu ile ilişkilerinde dikkati çeken önemli unsurlardan biri de Rus dış politikasında giderek ağırlık kazanmakta olan "İslam Faktörü"dür. Rusya içerisinde sayıları 20 milyona ulaşan Müslüman nüfus bu faktörü kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır.²⁴ Sovyet döneminde SSCB içerisinde yaşayan Müslüman sayısı 50 milyondan fazlaydı, ancak devletin dini yok sayan ideolojisi nedeniyle Rusya'nın Arap Orta Doğusu'na yönelik dış politikasında İslam faktörü göz ardı edilmişti. Komünizmin bir din haline dönüştüğü Soğuk Savaş döneminde Rusya, Arap Orta Doğusu'nda da Baas gibi ateist ve Sosyalist olan milliyetçi hareketleri desteklemişti.²⁵

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ideoloji kamburundan kurtulan Rusya, hem kendi değerleri ile barışmış hem de ülkesinde yaşayan 20 milyon Müslüman'ın farkına varmıştır. İki kutuplu dünyanın son bulmasından itibaren İslamiyet'in dünya politikasının öznesi haline gelmesi Rusya'yı da İslam faktörünü dikkate almaya itmiştir. Öte yandan Rus dış politikasında İslam faktörünün ağırlık kazanmasında en önemli etken Çeçen Sorunu olmuştur. Rus dışişleri 1990'lı yıllar boyunca Çeçenlere karşı "haklı" mücadelesini anlatmaya ve başta Müslüman devletler olmak üzere diğer devletlerin Çeçenlere verdiği desteği engellemeye çalışmıştır. Rusya'nın dış politikada İslamiyetin ve Müslüman dünyanın önemini kavramasında etkili olan bir diğer etken de, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız olan Türkistan cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının ilk yıllarında

---

²⁴ 2002 Nüfus sayımına göre Rusya'da yaşayan Müslüman nüfus 14,5 milyon civarındadır. Rusya Müftüleri Konseyi Başkanı Ravil Gaynuddin ise Ağustos 2005 tarihinde Rusya'da 23 milyon Müslüman yaşadığını açıklamıştır. Bkz. *Islam in the Russian Federation*,

²⁵ Sovyet zamanında da Müslüman Orta Asya münevverleri İslam dünyasındaki gelişmelere ilgisiz kalmamışlardır. Orta Asyalı Müslümanlar, Afganistan, Doğu Türkistan, Güney Azerbaycan ve Türkiye'deki dindaş ve ırkdaşları ile temaslarını sürdürmüşlerdir. Öte yandan Bennigsen, Sovyetlerin Kruşçev'den itibaren İslamiyet'i bir politika aracı olarak görmeye başladığını iddia etmektedir. 1973'de Taşkent'te düzenlenen "Sovyet Müslümanları Saldırgan İsrail Emperyalizmine Karşı Mücadelelerinde Arab Milletini Destekler" şeklindeki konferans Brejnev zamanında da İslamiyet'in dış politika aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bkz. Alexandre Bennigsen, "Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası", *Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslamiyet ve Müslümanlar*, Çev. İsmail Orhan Türköz, TDV, Ankara, 1997, s.69.

Moskova ile olan bağlarını zayıflatmak, metropolden uzaklaşarak egemenliklerini güçlendirmek amacıyla Müslüman dünya ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaları olmuştur. Türkistan cumhuriyetlerinin bu girişimi eski Sovyet coğrafyasını kendi sorumluluk sahası olarak tanımlayan Rusya'da endişe yaratmıştır. Malaşenko'nun ifadesi ile "1990'lı yılların ilk yarısında Rusya, Müslüman devletlerin yayılcı politikaları ile mücadele etti. Rusya'yı en fazla endişelendiren Müslüman ülke ise bölge ülkeleri ile dil ve kültür yakınlığı sayesinde "Pan-Türkizm"i de kullanan Türkiye idi. 1994 yılında Dış İstihbarat Biriminin hazırladığı senaryolardan birinde "İslam tehdidi"nin Rusya için giderek arttığını ileri sürmekteydi. Bu senaryoya göre, Tacikistan'da devam eden iç savaş tüm Orta Asya'yı sarabilir ve Afganistan'da güçlenen Taliban hareketi Orta Asya'ya taşabilirdi. Rusya'nın güneyi ciddi bir tehdit altında bulunuyordu. Aynı yıl Çeçenistan savaşı başlatıldı. 1996'da Taliban'ın iktidarı ele geçirmesiyle Kabil, uluslararası İslam hareketinin merkezi haline geldi. Balkanlardan Doğu Türkistan'a kadar hilalin yükselişine tanık olunuyordu."²⁶

1990'lı yıllar boyunca Rusya'nın İslam faktörüne karşı konumu yukarıda özetlendiği gibi daha ziyade savunma amaçlıydı. Putin dönemiyle birlikte İslam faktörü, sadece saldırgan nitelikli İslam tehdidi bağlamında değil aynı zamanda dış politikada kullanılacak bir araç olarak da görülmeye başlandı. İKÖ ile geliştirilen ortaklık, İran'ın nükleer çalışmalarından kaynaklanan kriz ve Filistin sorununun çözümünde Rusya'nın kendisini radikal İslamcılarla ABD ve AB arasında bir arabulucu olarak konumlandırması bu anlayışın ürünü oldu.²⁷

İslam faktörü üzerinden yürütülen Rus dış politikası Rusya Müslümanlarının da onayını aldı. Rusya Müslümanları özellikle Rusya'nın İKÖ ile

---

²⁶ Aleksey Malaşenko, "Faktor İslama v Rossiyskoy Vneşney Politike", *Rossiya v Globalnoy Politike*, N.2, mart-Nisan 2007.

²⁷ İran krizine ilişkin Moskova Tahran'ın uranyumu Rusya topraklarında zenginleştirilmesi gibi seçenekler sunarak hem krizi ölemeye hem de İran'ın çıkarlarının savunucusu olarak kendini kabul ettirmeye çalıştı. Filistin sorununun çözümü için 2003 yılında oluşturulan "dörtlü" içerisinde de yer alan Rusya, diğerlerinin terörist olarak ilan edip muhatap kabul etmediği HAMAS ile temas kurarak aynı arabuluculuk rolünü devam ettirdi. Öte yandan Rusya medeniyetler çatışmasının önlenmesinde de kendine pay biçti. Rus Ortodoks Kilisesi bu çerçevede faaliyetlerde bulundu. Şubat 2006 Viyana'da Rus dışişleri bakanı Lavrov, Rus Ortodoks kilisenin medeniyetler çatışmasının önlenmesinde önemli rol oynayacağına inandığını açıkladı. Bkz. Aleksey Malaşenko, "Faktor İslama v Rossiyskoy Vneşney Politike", *Rossiya v Globalnoy Politike*, N.2, mart-Nisan 2007.

temasının artmasından memnuniyet duydular. Zira Rusya'nın İKÖ'ye üye olması durumunda kendi haklarının ve toplum içerisinde statülerinin yükseleceğine inanıyorlardı. Federasyon Meclisi Üyesi Ramazan Abdulatipov'a göre Rusya'nın İslami terörizmle uğraşmak zorunda kalması İKÖ üyeliğini geciktirdi.²⁸

1969'da kurulan İKÖ ile Rusya'nın teması aslında Sovyetler Birliği zamanında başlamıştı. İKÖ, Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi kararında etkili olmuştur. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1994 ve 1997 yıllarında İKÖ genel sekreteri Rusya'yı ziyaret ederek, Çeçenistan sorununu ve Rusya Müslümanlarının durumunu görüşmüştür. 1997 yılında Nadirşah Hacilayev Rusya Müslümanları Birliği Başkanı olarak İKÖ'ye üyelik talebini dile getirmiştir. Bu talep dönemin Dışişleri Bakanı Primakov tarafından da anlayışla karşılanmıştır. Buna rağmen o tarihten sonra da Hacilayev İKÖ toplantılarına Rusya temsilcisi olarak değil, Rusya Müslümanları Birliği adına katılmaya devam etmiştir. Bu dönemde üyelik konusunun gündemde tutulması daha çok Çeçenistan sorunu ile ilgiliydi. İslam ülkelerinin Çeçen sorununa daha ılımlı yaklaşması hedefleniyordu. Ayrıca bu yaklaşım Primakov'un çok yönlü dış politikası için de bir araçtı. Bu politikanın başarılı olduğundan da söz edilebilir. 1994 yılında yapılan zirvede İKÖ Devlet Başkanları Çeçenistan'ı destekleyen bir kararı imzalamadılar. Çeçenistan Devlet Başkanı Dudayev'in üyelik başvurusu ise kabul edilmedi. Arap Ligi de aynı şekilde Rusya ile ilişkileri bozmamaya özen gösterdi. İki örgüt de 2003 yılında Çeçenistan'da yapılan seçimlerde gözlemci oldu ve Kremlin'in adayı Ahmet-hacı Kadırov'un zaferini onayladılar.²⁹

Putin ise, ilk kez Nisan 2003'te Rusya'nın İKÖ'ye gözlemci üye olarak katılabileceğini dile getirdi. Aynı yıl Ağustos ayında Kualalumpur'da düzenlenen İKÖ zirvesine Rusya, Putin başkanlığında kalabalık bir heyetle katıldı. Putin burada yaptığı konuşmada medeniyetler arası diyalogdan ve "İslamofobi"ye izin verilmeyeceğinden bahsetti ve Rusya'nın üyelik talebini dile getirdi.³⁰ Haziran 2005'de Yemen'in başkenti Sanaa'da yapılan İKÖ Dışişleri Bakanları toplantısında, Rusya'nın gözlemci statüsünde üyeliği kabul edildi.³¹

---

²⁸ Dmitry Suslov, "Ramazan Abdulatipov: Rossiya Nekogda Neborolsa s İslamom", *Nezavisimaya Gazeta*, 17-18 Ekim 2003. http://www.ng.ru/ideas/2003-10-17/10_abulatipov.html

²⁹ Aleksey Malaşenko, "Faktor İslama v Rossiyskoy Vneşney Politike", *Rossiya v Globalnoy Politike*, N.2, mart-Nisan 2007.

³¹ Mark A. Smith, *Islam in the Russian Federation*, Conflict Studies Research

İKÖ ile temaslar Rusya'nın İslam dünyası ile ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik genel stratejinin bir parçasıydı. 2004 yılında DUMA'da "Rusya ve İslam Dünyası: Stratejik Diyalog" adlı bir parlamento grubu kurulmuştu. Milletvekili Şamil Sultanov, bu grubun amacını şu şekilde açıklamaktadır: "Rusya'nın İslam ülkeleri ve başta İKÖ olmak üzere uluslararası İslam örgütleri ile olan ilişkilerinin geliştirilmesi için yasal dayanakların sağlanması; İslam dünyasındaki entegrasyon süreçlerine katılım; Rusya'nın siyasi eliti ve iş adamları ile İslam dünyası arasında yapıcı diyalog için uygun koşulların oluşturulması."³² Bu hedefler İslam faktörünün Rus dış politikasındaki yerini göstermektedir. İKÖ ile başlayan yeni döneme Çeçen sorunu eskiye oranla daha ez etki etmiştir. Putin döneminde Rus dış politikasında İslam faktörünün güçlenmesi Rusya'nın dünyadaki yer arayışı ile ilişkilendirilebilir.

Rusya'nın İKÖ ile gelişen ilişkilerinde ise İKÖ ve Arap Orta Doğu'su içerisinde önemli bir ağırlığı olan Suudi Arabistan'ın desteği etkili olmuştur. Suudi Arabistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişimi ise henüz Veli-aht Prens iken Suudi Kralı Abdullah'ın Eylül 2003 tarihindeki Moskova ziyareti ile ivme kazanmıştır. Kral Abdullah, 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin ülkesine yönelik suçlamaları ve Suudi-ABD ilişkilerinde başlayan soğukluk nedeniyle Rusya ve Çin ile temasa geçmiştir. Suudi Arabistan'ın Rusya'dan silah alımı gündeme gelmiştir. 1990'a kadar diplomatik ilişkiye dahi sahip olmayan ve özellikle Suudi Arabistan'ın Kuzey Kafkasya'daki Vahhabi hareketlere verdiği destekten dolayı gergin olan iki devlet ilişkilerindeki değişen atmosfer, Putin'in Suudi Arabistan'a resmi ziyaretini beraberinde getirmiştir. Şubat 2007'de Putin, Suudi Arabistan, Katar ve Lübnan'ı kapsayan Orta Doğu gezisine çıkmıştır. Daha çok ticari konuların ağırlıklı olduğu, 250 milyon dolar düzeyinde olan iki ülke arasındaki yıllık ticaret hacminin artırılmasının hedeflendiği bu ziyaret sırasında Putin, Rusya'nın İKÖ'ye üyeliğine verdiği destekten dolayı da Kral Abdullah'a teşekkür etmiştir.³³

ABD'nin Irak'ın İşgali Ve Rusya'nın Yeni Açılımları

Sahip olduğu zengin fosil kaynakları nedeniyle Irak, üzerinde nüfuz mücadelesi verilen en önemli Arap devletlerinden biri olmuştur. Birinci

---

Centre (CSRC), Defence Academy of United Kingdom, November 2006 s.9.

³² Aleksey Malaşenko, "Faktor İslama v Rossiyskoy Vneşney Politike", *Rossiya v Globalnoy Politike*, N.2, mart-Nisan 2007.

³³ A. B. Podtserbov, "Rol Saudovskoy Aravii v OİK", İstitut Blijnevo Vostoka, http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html

Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz manda yönetimi altına giren Irak, 1936'da bağımsız olmasına rağmen 1958 yılında General Kasım'ın Batı yanlısı Kral Faysal'ı devirmesine kadar İngiliz tesirinin sürdüğü bir devlettir. Faysal'ın devrilmesinden sonra Irak'ta Sovyet nüfuzu kurulmaya başlamıştır.³⁴ Ruslar, Irak'taki etkin konumlarını 2003 yılında Saddam'ın devrilmesine kadar devam ettirmiş, bu tarihe kadar Irak Rusya'nın Orta Doğu'daki en önemli ortaklarından biri olmuştur.

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Krizi sırasında Gorbaçov yönetimindeki Sovyetler Birliği, ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle ABD ile birlikte hareket etmiş, BM Güvenlik Konseyi'nde veto kullanmayarak Irak'a müdahaleye meşru zemin hazırlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra onun yasal halefi olan Rusya da, Boris Yeltsin yönetiminde 1990'lı yılların ortalarına kadar Irak konusunda aynı çizgiyi sürdürmüştür. Rusya'da, 1993'den itibaren muhafazakâr çevreler, Irak'a uygulanan yaptırımların kaldırılmasını gündeme getirmeye başladı. Fakat ABD ve Batı ile ilişkilerde sıkıntı yaratacağı düşüncesiyle Yeltsin, 1990'lı yılların ortalarına kadar sürekli olarak böyle bir girişimden kaçındı. Ancak Ocak 1996'da Primakov'un dışişleri bakanı oluşuyla Rusya'nın Irak politikası değişime uğramıştır. Primakov Irak konusunda bir nevi geleneksel Sovyet anlayışına dönüş yapmıştır.³⁵ Primakov'un dışişleri bakanı olup, Orta Doğu sorunlarına eğilmesi üzerine Irak tarafı da Rusya'ya ilgisini artırmıştır. Primakov döneminde Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Irak'a uygulanan yaptırımların kaldırılması konusunda destek sağlamak için çeşitli kereler Moskova'yı ziyaret etmiştir. Primakov özellikle ABD'nin tek taraflı

---

³⁴ Irak'taki monarşi'nin yıkılması üzerine ABD Lübnan'a asker çıkarmaya başlamıştır. Ürdün'deki monarşinin korunması için ise İngiliz askerleri bu ülkeye gönderildi. Bu sırada Türkiye'nin de Irak'a müdahalesi gündeme geldi. Ancak Sovyetlerin bir muhtıra vererek araya girmesiyle bu müdahale önlenmiştir. Bkz. Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih C.I: 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara,1991, s.512-514.

³⁵ Irak'la ilgili Ocak-Şubat 1998 tarihlerinde yaşanan kriz sırasında Primakov'un politikaları karşısında ABD'li yorumcular Rusya'nın Soğuk Savaş politikalarına sık sık atıf yapmışlardı. Karanlıklar prensi olarak adlandırılan Richard Perle, "Primakov bizi Brejnev ve Gromiko günlerine götürdü. Primakov Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş'ı kaybettiği gerçeğinden kızgınlık duyan bir adam. Kremlin'e onun dışişleri bakanı olarak atanmasının geriye bir adım olduğunu anlatmalıyız." şeklinde yazmıştır. Bkz. International Herald Tribune, 15 16 February 1998'den aktaran Alain Gresh, "Russia's Return to the Middle East", *Jurnal of Palestine Studies*, Vol. XXVIII, No: 1, (autumn 1998) s.67-77.

uygulamalarından rahatsızlık duyan ve çeşitli nedenlerle Irak'ta çıkarları zarar gören Fransa ve Çin'i Rusya'nın yanına çekerek, BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'a uygulanan yaptırımların kaldırılması için çalışmıştır.³⁶

2000 yılında ABD'de George W. Bush'un iktidara gelmesi ile başlayan Irak'ın işgali sürecinde ise Rusya'nın genel dış politikasında olduğu gibi Irak krizine ilişkin politikasında da Devlet Başkanı Putin belirleyici aktör olmuştur. Putin de Irak krizinin barışçı yollarla çözümü yönünde çalışmış, krizin çözümünde BM mekanizmasını devreye sokmak, Rusya'nın ekonomik çıkarlarını korumak ve ABD ile dostluğu bozmadan ilişkileri sürdürmek için çaba göstermiştir. Putin de Primakov gibi Fransa, Almanya ve Çin'i yanında alarak ABD'nin Irak'a askeri müdahalesini meşru kılacak BM Güvenlik Konseyi kararını çıkarma girişimlerine karşı koymuştur.³⁷

Sovyet döneminden kalan 8 milyar dolarlık alacağı, Lukoil'in Batı Kurna yataklarının işletimine ilişkin yürüttüğü 7 milyar dolarlık proje, Ağustos 2002'de 10 yıllığına imzalanan 40 milyar dolar tutarındaki ticaret anlaşması gibi Rusya'nın Irak'a ilişkin önemli çıkarları bulunuyordu. Ancak Putin'in savaşı önlemeye yönelik çabalarının ardında sadece ülkesinin ekonomik çıkarları değil ABD'nin bölgeye tamamıyla egemen olacağı endişesi yatıyordu. Irak'ta ABD yanlısı bir yönetimin işbaşına gelmesi sadece Rusya'nın bu ülkedeki ekonomik çıkarlarının sonu olmayacak, ABD'nin enerji tekeli eline geçirmesine yol açabilecekti. Putin'in uluslararası kamu oyunun sözü dinlenir, bağımsız bir aktörü olma iddiası da ABD'nin Irak'ı işgali girişimlerine karşı durmasını gerektirmiştir.

ABD'nin Irak'a karşı güç kullanımına izin veren bir güvenlik konseyi kararı çıkarma girişimleri Rusya ve Fransa'nın veto tehdidi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanınca Bush, Irak'a müdahale için 8 Kasım 2002 tarihli 1441 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nı gerekçe göstererek 18 Mart 2003'de 48 saat içinde Irak'ı terk etmesi için Saddam'a ultimatoma verdi. Bush'un Saddam'a gönderdiği ultimatoma bir bakıma savaşı engellemeye çalışan Rusya, Fransa ve Almanya'ya çekilmiş rest niteliğindedir. Savaşı engellemeye yönelik tüm çabalara rağmen ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri 20 Mart 2003'de operasyona başladılar.

Savaşın başladığı gün 20 Mart 2003'de parlamentoda yaptığı konuşmasında Putin, dünya kamuoyunun görüşlerini, uluslararası hukuk norm-

³⁶ Robert O. Freedman, "Russia and the Middle East: The Primakov Era", *MERIA*, Vol.2, No.2, Mayıs 1998, <http://meria.idc.ac.il/journal/1998/issue2/jv2n2a1.html> 11.1.2005.

³⁷ Fırat Purtaş, "Irak Krizi ve Rusya", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin, *II. Körfez Savaşı*, Platin, Ankara, 2006, 158-59.

larını ve BM Şartını hiçe sayarak girişilen askeri müdahalenin büyük bir siyasi yanlış olduğunu belirterek, ne Irak'ın uluslararası teröre destek vermesinin ne bu ülkenin siyasi rejiminin değiştirilmesi arzusunun ne de Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olmasının bu müdahaleyi haklı çıkarmayacağını söyledi. ABD'yi müttefiklerini derhal askeri faaliyetlerini durdurmaya davet eden Putin, BM Güvenlik Konseyi'nin merkezi rol oynaması çağrısında bulundu.³⁸

Savaş sonrası düzen konusunda savaşa karşı çıkan ülkeler için iki seçenek bulunuyordu: bekle gör politikasını sürdürmek yada ABD ile uzlaşmaya gitmek. Rusya, savaş öncesi yapılan sözleşmeler ve 8 milyar dolarlık alacağa ilişkin zararını ABD ile işbirliğine yanaşıp Irak'ta yeni yapılacak olan sözleşmelerde yer alarak giderebilirdi. Öte yandan Irak'taki istikrarsız yapının devamı petrol fiyatlarının yükselmesine neden olduğu için gelişmelere seyirci kalarak çıkar sağlayabilirdi.³⁹ Rusya realist bir yaklaşımla her iki seçeneği de değerlendirerek çıkarlarını maksimize etmeye çalıştı. Saddam rejiminin devrilmesinden sonra Rusya'nın resmi politikası, savaş sonrası düzenlemede BM'nin merkezi rol oynaması, Irak'ın ülke bütünlüğünün ve egemenliğinin korunması doğrultusunda oldu.

Savaşın sona ermesiyle Irak'a uygulanan yaptırımların kaldırılması gündeme geldi. Irak'a uygulanan uluslararası yaptırımların kaldırılması savaştan önce Rusya'nın en fazla savunduğu husus olmasına karşın, savaşın tahmin edilenden daha kısa bir sürede ABD ve müttefikleri lehine sonuçlanması üzerine, Irak'ın ABD'nin tekeline kalacağından endişeyle Rusya bu defa yaptırımların kaldırılması önerisine karşı çıktı. Rus tarafı kitle imha silahları tehdidi açıkça ortadan kalkmadıkça BM yaptırımlarının kaldırılmasını talep ederek ABD karşıtı tutumunu sürdürdü. 16 Nisan 2003'de Bush, Irak'a uygulanan yaptırımların kaldırılması için yeni bir Güvenlik Konseyi kararı talep ettiğinde Rusya'nın vetosu yeniden gündeme geldi. Ancak İngiltere ve ABD'nin girişimleri sonucu Irak'a yaptırımları kaldıran 1483 sayılı Güvenlik Konseyi kararı çıktı. Irak'a uygulanan 13 yıllık ambargoyu sona erdiren 1483 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ABD'nin isteklerini büyük ölçüde karşılamakla birlikte gıda karşılığı petrol programının uzatılması Rusya açısından bir kazançtı.⁴⁰

³⁸ http://www.kremlin.ru/appears/2003/03/20/1442_type63374_40898.shtml

³⁹ Ekaterina Stepanova, Postwar Iraq Policy Options for Russia, PONARS Policy Memo 322, November 2003, http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/pm_0322.pdf

⁴⁰ Kararın 10. maddesi 661 ve 778 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları ile uygulamaya başlanan kısıtlamaların artık uygulanmayacağını ilan etmektedir. 1683 sayılı

Savaş sonrası Irak'a ilişkin Rusya'yı ilgilendiren bir diğer önemli konu da Rusya'nın 8 milyar dolarlık alacaklarının ne olacağı konusuydu. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Poul Wolfowitz, Eylül 2003'de Rusya, Fransa, Almanya hükümetlerinin Irak'ın borçlarını silmesinin yeni Irak yönetimini çok rahatlatarak savaş sonrası düzenlemede önemli rol oynayacağı yönünde çağrıda bulunmuştu. Wolfowitz'in bu teklifine önce Rusya Maliye Bakanı Aleksei Kudrin, Rusya'nın SSCB'den kalan borçlarını ödemeye devam ettiğini, hiç kimsenin bunların silinmesini gündeme getirmediğini belirterek olumsuz cevap verdi.⁴¹ Ancak Putin bir hafta sonra daha ılımlı bir yaklaşım sergileyerek, yaptığı açıklamada ilk kez "Saddam Hüseyin'in diktatörlüğünün yıkılmasının olumlu bir gelişme" olduğunu söyleyerek, borçların silinmesi konusunun ise, Paris Klubü'nde ele alınabileceği ve Rusya'nın böyle bir görüşmeye hazır olduğunu belirtti.⁴² Yapılan müzakereler sonunda 7 Aralık 2004 tarihindeki Irak Başbakanı Allavi'nin Moskova'yı ziyareti öncesinde Rusya, 26 Kasım 2004'de alacaklarının %90'ını sildiğini açıkladı. Allavi, Moskova'da Putin'le görüşmesinde borçların silinmesinden dolayı teşekkürlerini dile getirdi ve Irak'ta yapılacak seçimler öncesinde Rusya'nın desteğini istedi. Allavi, Rus şirketlerinin Irak'ın yeniden inşasında öncü rolü oynayacaklarını açıkladı. Irak'tan olan alacaklarının %90'ından vazgeçerek Rusya'nın Irak halkının yanında olduğunu ispatladığını ifade eden Putin ise, seçimler konusunda sert bir açıklama yaptı: "Yabancı güçler tarafından işgal altında bulunan bir ülkede seçimlerin nasıl düzenlenebileceğini düşünemiyorum".⁴³

Irak krizi süresince aktif bir görünüm sergileyen Rus dış politikasının ne tür kazanımlar sağladığına ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında; Rusya, savaş öncesinde ABD'nin güç kullanımına izin veren yeni bir Güvenlik Konseyi kararı çıkarma girişimlerine Fransa ile birlikte karşı çıkarak ABD'nin savaşı meşrulaştırma çabalarını boşa çıkarması; savaş sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılmasında BM'nin asıl rolü oynamasını kabul ettirerek, BM'nin sisteminin korunması ve BM'nin otoritesinin sürdürülmesinin sağlanması önemli başarılarıdır. Rusya'nın bu girişimleri sayesinde ABD Irak'ta işgalci konumuna düşmüştür. Putin'in Irak krizi sırasındaki tutumu,

---

karar metni için bkz.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/368/53/PDF/N0336853.pdf?OpenElement>

⁴¹ *Nizavisimaya Gazeta*, 14 Nisan 2003.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Igor Groşkov, "V Kremle Prinyali Vremennor Primera", *Nezavisimaya Gazeta*, 8 Aralık 2004. http://www.ng.ru/world/2004-12-08/6_iraq.html

Rusya'nın Arap dünyasındaki prestijini artırarak, bölge devletleri nazarında yeniden dengeleyici bir güç konumu elde etmesini de sağlamıştır.

ABD'nin Irak dışında kitle imha silahlarına sahip olmak ve terörizme destek vermekle suçladığı diğer iki ülke İran ve Suriye idi. Orta Doğu satrancında önemli bir kale olan Irak'ı kaybeden Rusya karşı hamle olarak ABD'nin şer üçgeni içerisinde sıraladığı bu iki ülke devlet ile yeni açılımlar gerçekleştirdi. 25 Ocak 2005 tarihinde Beşar Esad, Moskova'yı ziyareti sırasında Putin, Suriye'den olan 13.4 milyar dolarlık alacağın %73'ünün sildiğini açıkladı. 14 Şubat 2005'de Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından ABD, Suriye'ye karşı tutumunu daha da sertleştirmişti. Dışişleri Bakanı Condolliza Rice, saldırılardan doğrudan Suriye yönetimini sorumlu tuttu. ABD, Suriye elçisini geri çekti ve Suriye'den Lübnan'daki birliklerini geri çekmesini talep etti. Buna karşılık Rusya ise, Suriye'ye İsrail'i vurabilecek orta menzilli "İgla" tipi modern füze satışını anlaşması yaptı. 2006 yazında ise Rusya'nın Suriye'de askeri deniz üssü kurmayı planladığı haberleri çıktı. Rusya'da yayınlanan Komersant Gazetesi Rus Savunma Bakanlığı'ndan adını açıklamadığı bir kaynağa dayanarak yaptığı haberde, Sivastopol'da bulunan donanmanın Suriye'nin Tartus ve Lazkiye limanlarına inşa edilecek askeri üslere taşınacağını duyurdu.⁴⁴ Her ne kadar Rus yetkililer resmi olarak bu haberleri yalanlasalar da, yapılan yorumlar Suriye'nin silah alımından kaynaklanan borçları karşılığında, ABD ve İsrail'e karşı güvenliğini güçlendirmek amacıyla böyle bir anlaşma yapabileceği şeklindeydi. Lazkiye ve Tartus limanları Soğuk Savaş döneminde Sovyet donanmasının üslendiği limanlardı. 1971 yılında SSCB ile Suriye arasında imzalanan anlaşmaya göre Sovyetlerin Akdeniz filosu Tartus ve Lazkiye limanlarını kullanabiliyordu. Sovyetlere ait Akdeniz donanması 1991 yılına kadar bu limanlarda üslendi. Ancak 1991'den sonra burada hiçbir Rus savaş gemisi kalmadı. Rusya 2006 yazında teknik bakım amaçlı olsa da Tartus limanını yeniden kullanmaya başlamıştır. Bu niteliği ile Tartus limanı Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Sovyet ardılı olmayan bir devlette kurduğu ilk askeri üs oluyordu.⁴⁵ Aynı dönemde Rusya'nın ABD'nin hedef tahtasında bulunan Suriye ve İran ile sürdürdüğü işbirliği iki süper gücün Orta Doğu'da Soğuk Savaş dönemindeki rekabetini hatırlatır nitelikteydi.⁴⁶

⁴⁴ "Siriynaya Stavka", *Kommersant*, 02.06.2006.

<http://www.kommersant.ru/doc.aspx?docsid=678771>

⁴⁵ Rossiyskaya Baza v Sirii, *Kommersant*, 07.08.2007.

<http://www.kommersant.ru/doc.aspx?docsid=793507>

⁴⁶ Natalya Melikova, İvan Groşkov, *Siriya Nazvana Drugom*, Nezavisimaya Gazeta, 26 Ocak 2005.

RUSYA, FİLİSTİN SORUNU ve HAMAS

Siyonizm hareketi ve Yahudilerin "Arz-ı Mev'ut" (vaat edilmiş topraklar) inancından kaynaklandığını ileri sürebileceğimiz, Filistin'de yaşayan Araplarla Yahudilerin bir arada yaşayamama sorunu olarak tanımlayabileceğimiz Filistin sorunu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu toprakların Osmanlı egemenliğinden İngiliz yönetimine geçmesi üzerine bölgeye artan Yahudi göçleri ve ardından 1948 yılında ilan edilen bağımsız İsrail devleti ile şiddetlenmiş, Orta Doğu'da "Yüzyıl savaşları" olarak adlandırılabilir, günümüzde de devam eden istikrarsızlık ve çatışmaların kaynağı olmuştur. Öte yandan Filistin sorunu sadece Orta Doğu'daki istikrarsızlığın nedeni olarak kalmamış aynı zamanda tüm dünya barışına etki etmiştir. Birincisi İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan ve Soğuk Savaş dönemi boyunca dört kez meydana gelen Arap-İsrail savaşları aynı zamanda ABD ve Sovyet kutuplarını da karşı karşıya getirerek küresel krize neden olmuşlardır. Filistin'deki Yahudi-Müslüman çatışması, Soğuk Savaş sonrası dönemde sıkça gündeme gelen "medeniyetler çatışması" tezlerine de dayanak teşkil etmiştir. ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batı ülkelerinin Yahudileri desteklerken, Müslüman dünyanın Filistin'i desteklemesi medeniyetler arası ayrılığın ispatı olarak sunulmuştur.

Ruslar, 1947 yılı başlarında Filistin sorunu İngiltere'nin tekelinden çıkıp BM'ye götürülmesinden itibaren, soruna aktif bir şekilde müdahil olmuştur. Nisan 1947'de BM Genel Kurulu'nda Filistin'e ilişkin yapılan özel oturumda Sovyet temsilcisi İngiliz mandasının sona ermesi ve tüm yerleşik halk için ayırım gözetilmeyen demokratik bir devlet kurulmasını talep etmişti. İngiliz ve Amerikan baskısından dolayı hiçbir Arap delege Sovyetlerle temasa cesaret edemezken en kritik zamanda Sovyet temsilcisi Genel Kurul'da paylaşım planını destekledi. 29 Kasım 1947 tarihli bu plan İngiliz ordusunun Filistin'den çekilmesini, manda yönetimine son verilmesini, ortak ekonomi ve para birimine sahip iki bağımsız devlet kurulmasını öngörüyordu.⁴⁷ Sovyetler Birliği bu şekilde İngiltere'nin bölgeden tamamıyla uzaklaştırılmasını hedefliyordu.⁴⁸

Sovyetlerin ABD ile birlikte Filistin'in taksimi planına destek vermesi Arapların Sovyet Rusya'ya düşmanlık beslemelerine neden oldu. Sovyetler, 15 Mayıs 1948'de ilan edilen İsrail Devleti'ni de kuruluşundan hemen

⁴⁷ Naim al Ashhab, "A Necessary Counterbalance", *Bitterlemons-International: Middle East Roundtable*, Edition 22, Volume 3, June 16, 2005.

⁴⁸ Armaoğlu, Filistin Meselesi..., s.89.

iki gün sonra tanıyarak açıkça Araplara karşı cephe aldılar. İsrail'in bağımsızlık ilanı öncesinde başlayan ve bağımsızlık ilanı ile birlikte resmîyet kazanan Birinci Arap-İsrail savaşı sırasında ise Sovyetlerin İsrail'e silah yardımını yapması Arapları iyice kızdırdı. Ancak bundan sonra 1956, 1967 ve 1973 yılındaki Arap-İsrail savaşlarında, Filistinlilerin 1987'de başlattıkları Birinci İntifada ve 2000 yılı sonlarında başlayan İkinci İntifada hareketi sırasında Ruslar, açıkça Arapları desteklemişlerdir. Gorbaçov'un başlattığı "yeni düşünce" olarak adlandırılan dış politikadaki değişime rağmen Rusların Filistin sorununun çözümüne ilişkin Filistin'in bağımsızlığı yönündeki tutumu aynı kalmıştır.⁴⁹

1967'deki Altı Gün Savaşı Filistin meselesinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaştan sonra Sovyetler Birliği İsrail ile diplomatik ilişkileri kesmiştir.⁵⁰ O zamana kadar İsrail devletinin ortadan kaldırılması için çaba gösteren Araplar, bu savaştan sonra savaş sırasında İsrail'e kaybettikleri Gazze ve Batı Şeria gibi toprakları geri almak için çaba göstermişlerdir. Altı Gün Savaşının bir diğer önemli sonucu da Arafat liderliğindeki El Fetih'in İsrail'e yönelik terör eylemlerinin artırılması olmuştur. 1968'de Nasır'ın Arafat'ı Moskova'ya tanıtmasından sonra Sovyetler Birliği'nin Filistin Sorununa ilişkin konumu farklı bir boyut kazanmıştır. Arafat Sovyetlerin desteği ile FKÖ'nün başına getirilmiş, FKÖ'nün örgütlenmesinde ve eğitiminde Ruslar önemli destek sağlamıştır. Şubat 1985'de ABD'nin arabuluculuğu ile FKÖ ile Ürdün arasında imzalanan Amman Anlaşması'ndan sonra Filistin-Sovyet Rusya ilişkileri sarsıntıya uğradıysa da iki yıl sonra FKÖ'nün hiçbir sonuç sağlamadığı gerekçesiyle Amman Anlaşması'ndan çekilmesiyle Filistin-SSCB ilişkileri yeniden eski halini almıştır. Daha sonra üst düzey bir Sovyet-Filistin Koordinasyon Komitesi kurulmuştur. Bu komitede Filistin'i daha sonra devlet başkanlığına gelen Mahmud Abbas temsil etmiştir.⁵¹

---

⁴⁹ Grigorii Grigorevich Kosach, "Grigorii Grigorevich Kosach: New Soviet Thinking on the Middle East", *Middle East Report*, No. 169, March - April, 1991, s. 38..

⁵⁰ 1987 yılında Sovyetler Birliği İsrail ile diplomatik ilişkilerini konsolosluk düzeyinde yeniden başlatma kararı almıştır. Ekim 1991 tarihinde ise Moskova'da İsrail Büyükelçiliği, Tel Aviv'de de Rus Büyükelçiliği açılmıştır. Bnz. *Rossiysko-İzrailskie Atnaşeniya* (Spravoçnaya İnformatsiya) <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/9f9fe3c559cbe9bdc3256e62003dd1e7?OpenDocument>

⁵¹ Naim al Ashhab, "A Necessary Counterbalance", *Bitterlemons-International: Middle East Roundtable*, Edition 22, Volume 3, June 16, 2005.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya'nın Orta Doğu'daki etkinliği sıfırlandı gibi, Filistin sorunundaki rolü de azaldı. Bu dönemde sadece BM Güvenlik Konseyi üyeliği Rusya'yı Filistin sorununda önemli kılıyordu. Al Ashhab'ın belirttiği gibi "SSCB'nin dağılmasıyla Arap dünyası, özellikle Filistin güçlü bir stratejik müttefiki kaybetmiş oldu. Arapların manevra kabiliyeti azaldı. Büyük güçlerin diktesine maruz kaldılar."⁵² Sovyetler Birliği fiilen dağılmış ancak yasal olarak varlığını sürdürdüğü bir dönemde 30 Ekim 1991 tarihinde ABD'nin girişimiyle Madrid'de Orta Doğu barışına ilişkin bir konferans toplandı ve Filistin sorunun çözümüne ilişkin barış süreci başlatıldı. Irak Krizi sırasında Irak dışındaki diğer Arap devletlerinin desteğini sağlayan ABD'nin ortaya çıkan ılımlı havadan istifade ederek öncülük ettiği bu konferansa Sovyetler Birliği de destek vererek katıldı. Hatta Madrid konferansının üçüncü turu Ocak 1992'de Moskova'da düzenlendi. Madrid Konferanslarının ardından Filistinliler ile İsrail arasında Oslo'da gizli görüşmeler başlatıldı. Oslo süreci sonunda Eylül 1993'de İsrail ve FKÖ birbirini tanıyarak İlkeler Bildirgesi'ne imza koydular.⁵³ İlkeler Deklarasyonu için 13 Eylül 1993 tarihinde Washington'da Beyaz Saray'ın bahçesinde yapılan imza töreninde Rusya Dışişleri Bakanı Kozirev de hazır bulunmuştur.⁵⁴

İlkeler Bildirgesi çerçevesinde Mayıs 1994 yılında Filistin Ulusal Yönetimi oluşturulmuş ve taraflar arası görüşmeler devam etmiştir. Oslo sürecinin devamı olarak, en sonucusu 1999 yılında Şarm el-Şeyh Memorandumu olmak üzere pek çok belge imzalanmıştır. Bununla birlikte Anlaşma'nın uygulanması doğrultusunda fazla mesafe kat edilememiştir. İşgallerin sona erdirilmesi, Filistin Devleti'nin ilanı, ekonomik yaptırımların kaldırılması yönündeki Filistinlilerin beklentilerinin hiç biri gerçekleşmemiştir. Bu hayal kırıklığı ortamında 28 Eylül 2000 tarihinde "Lübnan Kasabı" olarak bilinen Likud partisi lideri Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'ya girişi Filistinlilerin protestolarına neden olarak, İkinci İntifada'yı başlatmıştır. İntifada devam ederken Şubat 2001'de İsrail'de yapılan seçimlerde Şaron'un iktidara gelmesi ise barış sürecini iyice tıkamıştır. Olayların giderek daha çıkmaza girmesi üzerine 2002 yılı ortalarında ABD Başkanı Bush "Orta Doğu Yol Haritası"

---

⁵² Naim al Ashhab, "A Necessary Counterbalance", *Bitterlemons-International: Middle East Roundtable*, Edition 22, Volume 3, June 16, 2005.

⁵³ Orta Doğu Barış sürecinin kısa kronolojisi için bkz. Çağrı Erhan, "Orta Doğu Barış Süreci", Baskın Oran Ed. *Türk Dış Politikası*, C.II 1980-2001, İletişim, İstanbul, 2001, s. 570-71.

⁵⁴ Sezai Açar, *Oslo Antlaşması'ndan Sonra Filistin Sorunu'nda Gelişmeler ve Arap – İsrail İlişkileri*, (Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, s.77.

olarak adlandırılan İsrail-Filistin barış planını ortaya atmıştır.⁵⁵ "Yol Haritası" planı Rusya'nın yeniden aktif bir şekilde Filistin sorununa dâhil olmasını beraberinde getirmiştir. Çünkü 2002 yılında kurulan ve Rusya'nın da dâhil olduğu Orta Doğu Dörtlüsü'ne (Quartet) "Yol Haritası" çerçevesinde atılan adımları sürekli gözlemlene misyonu verilmiştir.⁵⁶

Filistin sorununun çözümü konusunda ABD, AB, BM'nin yanında Rusya'nın da dâhil olduğu Orta Doğu Dörtlüsü içerisinde Rusya'nın özel bir konumu vardır. HAMAS ile olan ilişkileri Rusya'nın "Dörtlü"nün diğer üyelerinde farklı görüşe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kasım 2004'de Arafat ölümünün ardından 2005 yılı başında yapılan seçimlerden Batı'nın desteklediği Mahmud Abbas galip çıkarak Filistin Devlet Başkanı seçilmiştir. Ancak Ocak 2006'da yapılan yerel seçimlerden ve parlamento seçimlerinden Batı'nın terör örgütü olarak nitelendirdiği HAMAS galip çıkmıştır. HAMAS'ın galibiyeti ve yeni kurulan hükümette yer alması Filistin toplumu içerisinde güç dengelerini değiştirdiği gibi barış sürecini de sekteye uğratmıştır. İsrail-Filistin temasları belirsiz bir nitelik kazanmış, sorunun çözümüne ilişkin ABD'nin başlattığı "Yol Haritası" da geçerliliğini yitirmiştir. 29 Mart 2006 tarihinde HAMAS'ın kurduğu kabinenin göreve başlaması üzerine ABD ve Avrupa ülkeleri Filistin'e ambargo uygulama başlamışlardır. HAMAS'ın hiçbir şekilde İsrail devletini tanımaya yanaşmaması ve Kudüs'ün başkent olduğu bir Filistin Devleti için sonuna kadar silahlı mücadele isteği kendiliğinden bu sonucu doğurmaktadır. Bu konumuna rağmen HAMAS ile geliştirdiği ilişkiler Rusya'nın bağımsız bir oyuncu olarak Orta Doğu'ya geri dönme fırsatı sağlamıştır.

HAMAS'ın seçimlerden galip çıkması ile ortaya çıkan belirsizlik ortamında Rusya HAMAS'ın zaferini tanıyan ilk devletlerden biri olmuştur. Moskova'da HAMAS temsilciliği açılmıştır. Mart 2006 tarihinde HAMAS delegasyonu Moskova'ya davet edilmiştir. Rusya'da 2006 yılı için yayınlanan terörist örgütler listesinde ise HAMAS ve Hizbullah sıralanmayarak jest yapılmıştır. Tüm bu adımlar Rusya'nın Arap Orta Doğusu ve İslam dünyasında prestijini artırıcı adımlar olarak görülmüştür. Bu adımlar aynı zamanda her iki örgütü de terörist örgütler olarak kabul eden ABD'ye meydan okuma niteliğinde algılanmıştır.

⁵⁵ Oslo Barış süreci ve sonrasına ilişkin gelişmeler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Açar, *Oslo Antlaşması'ndan Sonra Filistin Sorunu'nda...*

⁵⁶ "Yol Haritası" (Road Map) Orta Doğu Dörtlüsü'nün planıymış gibi sunulsa da aslında ABD'nin ortaya attığı bir girişimdir. Bkz. "The Quartet's 'roadmap'", *bitterlemons*, Edition 39, October 28, 2002.

<http://www.bitterlemons.org/previous/bl281002ed39.html>

HAMAS üzerinden yürütülen Orta Doğu politikasına ilişkin Maleşenko'nun benzetmesi ilginçtir. "HAMAS'lıların kazanılması Kanada'nın hokey tarzını hatırlatmaktadır. Topu rakip sahaya at, orada nasıl sonuçlandığı önemli değil. Moskova da bir sonraki adımı düşünmeden bir girişimde bulundu. Ne başkanlık yönetimi ne de Dışişleri Bakanlığı sonrası için net planlanmış bir politikaya sahip değildi." HAMAS lideri Meşal'in Mart 2006'da Moskova'daki temasları da bunu ispatlar niteliktedir. Bu ziyareti sırasında hiçbir üst düzey resmi görüşme gerçekleştirilmemiştir. Moskova'nın HAMAS'ı yumuşatma çabaları ise sonuç vermemiştir. Rus yetkililer HAMAS liderine "Orta Doğu Dörtlüsü"nü Filistin yönetiminden istediği üç konudaki garanti talebini dile getirmişlerdir. Bunlar: 1. İsrail'in tanınması 2. Şiddetin sona erdirilmesi 3. Oslo dahil tüm anlaşmalara sadık kalınması. Rusya kendisine bir çeşit arabuluculuk misyonu kazandırmaya çalışmıştır. Ancak bu talepler Rusya'nın Filistin sorununun çözümüne ilişkin Soğuk Savaş dönemi mentalitesinden uzaklaştığını da göstermiştir. Zira Rusya'nın 2006 yazında İsrail'in Lübnan'a karşı düzenlediği saldırılar karşısında ciddi bir direniş göstererek zafer kazanan Hizbullah ile olan ilişkileri de bu tespiti doğrulamaktadır. Avrupa'da dahi otorite kazanmasına rağmen Moskova, Hizbullah'ı davet etme yoluna gitmemiştir. Moskova, Hizbullah ile temasın İsrail ve ABD ile ilişkilerini çıkmaza sürüklemesinden endişelenmiş olabileceği gibi HAMAS tecrübesi de Hizbullah'a mesafeli yaklaşmasında etkili olmuştur.⁵⁷

HAMAS lideri Meşal 26 Şubat 2007 tarihinde ikinci kez Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret de Filistin sorunu konusunda Rusya'nın dengeli yaklaşımını ortaya koymuştur. Ziyaret öncesinde ziyaret teklifinin Hamas liderinden geldiğinin altını çizen Rus Dışişleri Bakanı, Moskova'daki görüşmelerde de Filistin tarafının İsrail'i tanınması gerektiğini tekrarlamıştır. Hamas liderinin Moskova ziyareti, Hamas ile El Fetih'in Mekke'deki görüşmesinden sonra yapılmıştır. Mekke görüşmesinde El Fetih ve Hamas arasındaki çekişmeye son verip, milli birlik hükümeti niteliğinde yeni bir koalisyon yönetimi kurma konusunda anlaşmışlardır. Mekke zirvesinden sonra Mahmud Abbas Londra, Paris ve Berlin'i ziyaret ederek, Filistin'e uygulanan ambargoların kaldırılması konusunda destek sağlamaya çalışmıştır. Meşal'in Moskova ziyareti de bu destek arayışlarının devamı niteliğinde olmuştur. Zaten yapılan görüşmeler sonrasında da Rus Dışişleri Bakanı Lavrov, Mekke uzlaşmasından memnuniyetlerini belirterek, Filistin'e uygulanan ekonomik

---

⁵⁷ Aleksey Malaşenko, "Faktor İslama v Rossiyskoy Vneşney Politike", *Rossiya v Globalnoy Politike*, N.2, Mart-Nisan 2007.

ablukanın kaldırılması için uluslararası kamuoyunu ikna etmeye çalışacaklarını bildirmişlerdir.⁵⁸

HAMAS üzerinden yürütülen Arap Orta Doğu'suna yönelik imaj politikası Rusya'nın bölgede Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi iddiaların olduğu yorumlarını beraberinde getirmiştir. Ancak bu yorumlarda Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın İsrail ile gelişen ilişkileri göz ardı edilmektedir. 1991 sonrası karşılıklı üst düzey ziyaretlerle Rusya ile İsrail arasında yoğun bir siyasi diyalog başlatılmıştır. İki ülke arasında 1991 yılında 12 milyon dolar düzeyinde olan ticaret hacmi 2006 yılında 2 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından başlayan göçler sonucu İsrail'de oluşan Rusça konuşan ve İsrail nüfusunun 1/4'üne yakınına oluşturan Yahudi toplumu iki ülke ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır. Yeni dönemde Rusya, Filistin sorununun çözümü konusunda İsrail'in taleplerine de önem veren dengeli bir yaklaşım göstermektedir. Putin'in Nisan 2005 tarihinde İsrail'e gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında imzalanan Ortak Bildiri de bunun somut göstergesi niteliğinde olmuştur. Suriye'ye füze satışı, İran'ın nükleer programına destek gibi İsrail için hayati konuların gündemde olduğu bir dönemde Putin'in gerçekleştirdiği bu ziyaret aynı zamanda İsrail'e güvence niteliğinde olmuştur.⁵⁹ Yine de Suriye'ye silah satışı; İsrail'in haritadan silinmesini isteyen İran'a nükleer reaktör inşası ve HAMAS ile sürdürülen diyalog Rusya-İsrail ilişkilerinin önündeki ciddi engeller olarak devam etmektedir.

Rusya'nın Meydan Okumalarının Orta Doğu İçin Anlamı

Enerji güvenliği ve küresel ısınma konuları Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası kamuoyunun iki ana gündem maddesi haline gelmiştir. Büyük devletler bir yandan bu sorunlara ortak çözüm arayışı içerisinde gözükürken, bir yandan da birbirlerine üstünlük sağlamak için kıyasıya rekabet etmektedirler. Rusya her iki konuda da avantajlı olan devletlerden biridir. Hatta iki sorunlu komşusu Ukrayna ve Gürcistan üzerinde test ederek enerji silahının ne ölçüde etkili olduğunu da göstermiştir. Orta Doğu enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olması ya da en azından başta ABD olmak üzere rakiplerinin tam hâkimiyetine engel olması Rusya'nın gücüne güç katacaktır.

---

⁵⁸ İvan Groşkov, "V Moskve HAMAS ne Zvali", *Nezavisimaya Gazeta*, 27.02.2007.

⁵⁹ Putin, İsrail' ziyaretini öncesinde İsrail Devlet Televizyonuna verdiği mülakatta ve İsrail'deki resmi görüşmelerinden sonra yaptığı basın toplantısında bu konular üzerinde durmuştur.

Putin döneminde Rusya tüm dünya politikasında olduğu gibi Orta Doğu'da da etkinliğini artırmıştır. Eskiden sadece eski Sovyet coğrafyası Rusya'nın yakın çevresi (hayat sahası) olarak görülürken artık "yakın çevre"nin sınırları Orta Doğu'yu da kapsar hale gelmiştir. Rusya enerji ithalatından sağladığı gelirlerle, ABD'nin Irak'ta ve Afganistan'da içine düştüğü zor durumdan da istifade ederek Orta Doğu'daki konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Konstantin Eggert, Rusya'nın Orta Doğu'ya geri dönüşünü Kremlin'in Soğuk Savaş'ın galibi ABD'ye sürekli saldırganlığı ile açıklamakta ve bu yaklaşımın başlatıcısı olarak Primakov'u görmektedir.⁶⁰ Bir başka uzman Robert O. Freedman ise Putin'in Orta Doğu'yu gücünü göstereceği bir saha olarak algıladığını iddia etmektedir: "2004 yılında Putin'in Rusya'yı büyük güç statüsünü restore etme çabaları iki büyük fiyasko nedeniyle zarar gördü. Bunlardan ilki Eylül'de 300 kişinin ölümüyle sonuçlanan Beslan baskınıdır. Diğeri de Ukrayna'daki turuncu devrimdir. Bu iki gelişme Putin'in diplomatik savunmaya geçmesine neden oldu ve Putin Rusya'nın gücünü gösterecek yeni bir saha arayışına girdi. Orta Doğu'daki koşullar Rusya açısından uygundu ve bu saha Orta Doğu oldu."⁶¹

Putin, 10 Şubat 2007 tarihinde Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşma, Churchill'in Soğuk Savaş döneminin başlangıcı olarak kabul edilen "Avrupa'nın doğusu ile batısı arasında demir bir perdenin çekildiğini" belirttiği konuşma ya da Kruşçev'in BM Genel Kurulu'nda ayakkabısını çıkarıp kürsüye vurduğu konuşma ile kıyaslanmıştır.⁶² Bu konuşmayı yeni bir dünya düzeninin başlangıç noktası olarak değerlendirenler olmuştur.⁶³ Münih'teki konuşmasında Putin, ülkesinin bağımsız bir dış politika sürdürdüğünü ve gelecekte de sürdüreceğini söylemiştir. Çoğu gözlemci bunu Rusya'nın artık kendisini Batı'nın müttefiki olarak görmediği şeklinde yorumlamıştır.

Rus siyasi eliti Orta Doğu'yu da başkalarından bağımsız, Rusya'nın ulusal çıkarları doğrultusunda politika izleyebilecekleri bir bölge olarak görmektedirler. Örneğin ABD, İsrail ve çoğu devlet İran'ı tehdit olarak gö-

---

⁶⁰ Konstantin Eggert, "Back to the Middle East", <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173> (20.04.2007)

⁶¹ Robert O. Freedman, "How Serious a Challenge?" <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173#706>

⁶² Bakınız:

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/02/070212_putin_mideast.shtml (11.03.2007)

⁶³ Edvard Lozansky, "Noviy Mirovoy Poryadok Posle 10 Fevralya", *Nezavisimaya Gazeta*, 20.02.2007.

rüp, nükleer çalışmalarına engel olmaya çalışırken Rusya, Orta Doğu'da böyle bir tehdit algılamayarak İran ile işbirliği yapmaktadır. Öte yandan Orta Doğu'yu Rusya için hayati çıkarlarının bulunduğu bir bölge olarak da tanımlamak doğru değildir. En azından diğer büyük devletler gibi Rusya'nın Orta Doğu enerji kaynaklarına bağımlılığı söz konusu değildir.⁶⁴

Putin'in özellikle ikinci başkanlık döneminde ABD'ye ve Batı'ya meydan okur tavrı Rusya'nın yeniden Soğuk Savaş dönemi anlayışına döndüğü şeklinde algılanmıştır. Ancak uluslararası topluma bu ölçüde entegre olmuş bir Rusya'nın Arap Orta Doğu'sunda 1956-1990 yılları arasında oynadığı role benzer bir role soyunacağını beklemek yanıltıcıdır. Kaldı ki, Soğuk Savaş dönemindeki en ciddi krizlerde dahi Sovyet Rusya Batı bloku ile bir şekilde uzlaşmayı sağlamıştır.⁶⁵ Tüm Soğuk Savaş sonrası dönem boyunca Rusya'nın Arap Orta Doğu'sunda gerçekleştirmek istediği en somut iki hedefi Arapların Çeçen bağımsızlık hareketine desteğini engellemek ve silah satışları başta olmak üzere bölgedeki ticari çıkarlarını sürdürmek olmuştur.

Rusya'nın Orta Doğu'daki meydan okumalarının Arap ülkelerinin sempatisini çektiği ölçüde, Rusya-ABD ve Rusya-İsrail ilişkilerinde bozulma yarattığı ortadadır. Öte yandan tüm girişimlere rağmen Rusya'nın Orta Doğu'daki etkinliğinin ne ölçüde artırdığı konusu tartışmalıdır. Arapların Çeçenlere olan desteğinde bir azalma ve Rusya'nın bölge ile ticaretin bir artış söz konusu olsa da Mısır, Ürdün ve Körfez ülkelerinin rejimleri en büyük garantör olarak ABD'yi görmeye devam etmektedirler. Rusya, Orta Doğu'da nüfuz mücadelesi veren büyük güçler arasında bölge devletlerine ve halkına en yakın olanı görünmekle birlikte, aynı zamanda en az güvenilendir.⁶⁶

Sonuç

Doğu Akdeniz ve Arap Orta Doğu'su tarih boyunca büyük güçlerin nüfuz mücadelesi verdikleri bir alan olmuştur. Daha petrol gibi stratejik bir hammadde kaynağı ortaya çıkmamışken bile büyük güçler özellikle ticaret yollarına hâkim olmak ve bölgedeki zengin pazarı ellerinde tutabilmek için Orta Doğu'ya ilgi göstermişlerdir. Kara Denizde büyük bir askeri güç haline geldikten sonra Rusya için de Akdeniz'e inerek İngiltere'nin Hindistan ve

⁶⁴ Konstantin Eggert, "Back to the Middle East", <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173> (20.04.2007)

⁶⁵ Robert O. Freedman, "How Serious a Challenge?" <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173#706>

⁶⁶ Robert O. Freedman, "How Serious a Challenge?" <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173#706>

diğer sömürgelerine giden yolu kontrol etmek, Orta Doğu pazarına açılmak önemli hedeflerden biri olmuştur.

Arap Orta Doğu'sundaki Rus nüfuzunun ve varlığının en üst düzeyde bulunduğu Soğuk Savaş dönemi boyunca Rusların Orta Doğu'daki mevcudiyeti Sovyetler Birliği'nin süper güç olma veya bu konumunu sürdürme iddiası ile ilişkilidir.⁶⁷ Soğuk Savaş döneminde bloklar arası rekabet çerçevesinde Orta Doğu'da kendine yakın yönetimleri destekleyerek ABD'nin karşısına dikilen Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde de dünyadaki yer arayışları çerçevesinde Orta Doğu'ya önem göstermiştir. 1990'lı yılların sonlarından itibaren çok kutuplu dünya düzeni içerisinde Avrasya süper gücü olma talebini güçlendiren Rusya, bu hedefi doğrultusunda başta kendi "yakın çevresi" olmak üzere hemen hemen dünyanın her yerinde ABD'nin tek taraflı uygulamalarının karşısına çıkmaya başlamıştır. Rusya için nostaljik bağlara sahip bulunduğu Arap Orta Doğusu da, büyük güç statüsünü kanıtlamak için girişimlerde bulunduğu alanlardan biri olmuştur. Primakov'un 1996 yılında dışişleri bakanlığı görevine gelmesinden itibaren, Rusya Arap Orta Doğu'su ile eski bağlarını yeniden tesis etmeye başlamıştır. Dolayısıyla Rusya'nın Orta Doğu bölgesinin genelinde artan etkinliği süper güçlük iddiasıyla dünya politikasına yeniden dönüşünün bir tezahürüdür.

Orta Doğu çok karmaşık bir denklemler yumağına benzer. Araplarla Yahudiler arasındaki düşmanlık kadar büyük bir düşmanlık da Arap devletleriyle İran arasında mevcuttur. Yahudi düşmanlığı ortak paydası dahi Arap-Şii düşmanlığını bastıramaz. 1979 yılında İran'a savaş açtığında Saddam'ın gerekçelerinden biri Arap dünyasını Şiilerden korumaktı. Orta Doğu denklemine önemli bilinmezlerden biri de Rusya'nın İran ile olan flörtü hakkında Arap kardeşlerinin ne düşündüğüdür. Arap dünyası da en az Rusya-İsrail kadar Rusya- İran yaklaşmasından endişe duymaktadır. İran'ın nükleer güç olması sadece İsrail'i değil Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün gibi Arap devletlerini de korkutmaktadır. Öte yandan özellikle 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali sonrası Yahudiler ve Kürtler dışındaki Arap halkları Amerikan karşıtlığı ortak paydası altında birleşmeye başlamıştır. Bu gelişme Rusya'nın da Orta Doğu'ya girişini ve bölgede eskisi gibi bir yer edinmesini kolaylaştırıcı olmuştur.

SSCB'nin çöküşü Orta Doğu'yu Soğuk Savaş'ın cephe hattı olmaksızın çıkarmıştır. Ancak bölge eskisi kadar patlayıcı olmaya devam etmiştir.⁶⁸

---

⁶⁷ İsmet Giritli, *Superpowers in the Middle East*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Fakülteler matbaası, İstanbul, 1972, s.32-33.

⁶⁸ Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılikler Çağı*, Everest, İstanbul,

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da bölgede çatışmalar ve küresel güçlerin bölge üzerindeki mücadelesi devam etmiştir. Bu özelliğiyle Orta Doğu silah satıcısı devletler için önemli bir pazar niteliğini korumaktadır. Bu pazardaki payını artırmak isteği Rusya'nın Arap Orta Doğusu'ndaki en somut çıkarlarını oluşturmaktadır. Öte yandan silah satışı Rusya için Orta Doğuya giriş amacı olduğu kadar aynı zamanda bir araçtır.

Günümüz Arap dünyasında Rusya, ABD ile sorunlu devletler tarafından bir alternatif ve dengeleyici unsur olarak görülmektedir. ABD karşısında, Avrupa'dan çok, Rusya'nın alternatif görülmesi, Avrupa ve ABD'nin aynı kültür dinamiklerine sahip olması, Avrupa'nın uluslararası bir çok diplomatik meselede ABD ile aynı çizgide olması gibi etkenlerle doğrudan bağlantılıdır. ABD'nin uluslararası teröre destek, insan haklarının ihlali, demokratik yapının yoksunluğu gibi konularda Arap devletlerini suçlaması ve bunların yanında "Büyük Orta Doğu Projesi" gibi girişimlerle Ortadoğu'ya yeni bir şekil verme çabaları⁶⁹, geleneğin hâkim olduğu Arap dünyasının Rusya ile olan yakınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi günümüzde de Rusya'nın Filistin sorunu üzerinden Orta Doğu'da etkin olmaya çalıştığı söylenebilir. Ancak Rusya'nın Filistin sorununa olan yaklaşımı Soğuk Savaş dönemindekinden farklıdır. Soğuk Savaş döneminde 1956 Süveyş Krizi'nden itibaren 1990'lara kadar Arap-İsrail çatışmalarında FKÖ'nün silahlı mücadele için yetiştirme dâhil Filistin tarafını açıkça destekleyen Rusya günümüzde İsrail tarafının beklentilerine de cevap verecek şekilde dengeli bir politika izlemektedir.

Kaynakça

"The Quartet's 'roadmap'", *bitterlemons.org.*, Edition 39, October 28, 2002. <http://www.bitterlemons.org/previous/bl281002ed39.html>
AÇAR Sezai, *Oslo Antlaşması'ndan Sonra Filistin Sorunu'nda Gelişmeler ve Arap – İsrail İlişkileri*, (Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

2006, s.485.

⁶⁹ Büyük Orta Doğu Projesi, 2000 yılında Bush'un başkan seçilmesinde sonra yönetimde hâkim konuma geçen "Neo-Con"ların Orta Doğu politikasının adıdır. 2002 yılında gündeme gelen bu proje 20 Mart 2003 tarihinde başlayan Irak Savaşı'ndan sonra daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Bkz. Türel Yılmaz, "ABD'nin Yeni Muhafazakâr Dış Politikasında Orta Doğu ve Türkiye, Çınar özen ve Hakan Taşdemir (der.), *Yeni Muhafazakâr Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, Odak, Ankara, 2006, s.182-183.

AL ASHHAB Naim, "A Necessary Counterbalance", *Bitterlemons-International: Middle East Roundtable*, Edition 22, Volume 3, June 16, 2005. <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=88>

ARMAOĞLU Fahir, *Filistin meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994.

ARMAOĞLU Fahir, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara.

BENNINGSEN Alexandre, "Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası", *Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslamiyet ve Müslümanlar*, Çev. İsmail Orhan Türköz, TDV, Ankara, 1997.

EGGERT Konstantin, "Back to the Middle East", <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173> (20.04.2007)

ERHAN Çağrı, "Orta Doğu Barış Süreci", Baskın Oran Ed. *Türk Dış Politikası*, C.II 1980-2001, İletişim, İstanbul, 2001, s. 570-71.

FREEDMAN Robert O., "How Serious a Challenge?" <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173#706>

FREEDMAN Robert O., "Russia and the Middle East: The Primakov Era", *MERİA*, Vol.2, No.2, Mayıs 1998, <http://meria.idc.ac.il/journal/1998/issue2/jv2n2a1.html> 11.1.2005.

GİRİTLİ İsmet, *Superpowers in the Middle East*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Fakülteler matbaası, İstanbul, 1972.

GRESH Alain, "Russia's Return to the Middle East", *Jurnal of Palestine Studies*, Vol. XXVIII, No: 1, (autumn 1998).

GROŞKOV Igor, "V Kremle Prinyali Vremennor Primera", *Nezavisimaya Gazeta*, 8 Aralık 2004. http://www.ng.ru/world/2004-12-08/6_iraq.html

GROŞKOV İvan, "V Moskve HAMAS ne Zvali", *Nezavisimaya Gazeta*, 27.02.2007.

HOBBSAWN Eric, Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 *Aşırılıklar Çağı*, Everest, İstanbul, 2006. http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_League#_ref-6

http://first.sipri.org/non_first/milex.php (12.06.2007)

http://www.kremlin.ru/appears/2003/03/20/1442_type63374_40898.shtml

<http://www.mideastweb.org/mesykespicot.htm>

KISSINGER Henry, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.

Kommersant, 02.06.2006. <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?docsid=678771>

KORNIYENKO Georgy M., "Soviet Policy in the Middle East", Dale F. Eickelman (Ed.), *Russia's Muslim Frontiers*, Indiana University Pres, 1993.

KOSACH Grigorii Grigorevich, "Grigorii Grigorevich Kosach: New Soviet Thinking on the Middle East", *Middle East Report*, No. 169, March - April, 1991.

KURAT Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990

LOZANSKY Edvard, "Noviy Mirovoy Poryadok Posle 10 Fevralya", *Nezavisimaya Gazeta*, 20.02.2007.

LYUKMANOV A.R., "Rinki Vorujeniy Arabskih Stran i Pozitsiya Rossii", *Blijniy Vostok i Sovremennost*, Vıpusk 24, İİİiBV, Moskova, 2004.

MALASHENKO Aleksey, "Faktor İslama v Rossiyskoy Vneşney Politike", *Rossiya v Globalnoy Politike*, N.2, mart-Nisan 2007.

MARK Clyde R., *Egypt-United States Relations*, CRS Issue Brief for Congress, April 13, 2005, s.10-12. <http://fpc.state.gov/documents/organization/45461.pdf> (12.06.2007)

MELİKOVA Natalya, GROŞKOV İvan, *Siriya Nazvana Drugom*, *Nezavisimaya Gazeta*, 26 Ocak 2005.

NAUMKIN Vitaly, "A New Momentum", *Bitterlemons International*, Edition 12 Volume 5 - March 22, 2007, <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=173#706>
Nezavisimaya Gazeta, 14 Nisan 2003.

PODTSERBOV A. B., "Rol Saudovskoy Aravii v OİK", *İnstitut Blijnevo Vostoka*, http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html (10.07.2007)

PRADOS Alfred B. and BLANCHARD Christopher M., *Saudi Arabia: Current Issues and U.S. Relations*, CRS Report for Congress, August 2, 2006.
<http://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33533.pdf>

PURTAŞ Fırat, "Irak Krizi ve Rusya", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin, *II. Körfez Savaşı*, Platin, Ankara, 2006.

RANGE Willard, "An Interpretation of Nasserism" *The Western Political Quarterly*, Vol. 12, No. 4. December 1959.

Rossiysko-İzrailskie Atnaşeniya (Spravoçnaya İnformatsiya) <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/9f9fe3c559cbe9bdc3256e62003dd1e7?OpenDocument>

SMITH Mark A. Smith, *Islam in the Russian Federation*, Conflict Studies Research Centre (CSRC), Defence Academy of United Kingdom, November 2006.

STEPANOVA Ekaterina, Postwar Iraq Policy Options for Russia, PONARS Policy Memo 322, November 2003, http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/pm_0322.pdf

SUSLOV Dimitry, "Ramazan Abdulatipov: Rossiya Nekogda Neborolsa s İslamom", *Nezavisimaya Gazeta*, 17-18 Ekim 2003. http://www.ng.ru/ideas/2003-10-17/10_abulatipov.html

VASILIEV Alexei, "The Soviet Approach to a Settlement in the Middle East", *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)*, Vol. 16, No. 1., 1989.

YILMAZ Türel, "ABD'nin Yeni Muhafazakar Dış Politikasında Orta Doğu ve Türkiye, Çınar özen ve Hakan Taşdemir (der.), *Yeni Muhafazakar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, Odak, Ankara, 2006.

YILMAZ Türel, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Akçağ, Ankara, 2004.

